

Spoločensko-politické determinanty českého vysokoškolského športu

Socio-political determinants of the Czech university sport

Ján Grexa

Abstrakt

Vysokoškolský šport je historicky najstaršia forma moderného športového hnutia, ktorý sa rozvíjal ako stavovská študentská organizácia. Cieľom nášho príspevku je stručne analyzovať, do akej miery rešpektovali spoločensko-politické pomery stavovský ráz a špecifickosť českého vysokoškolského športu v podmienkach Rakúsko-Uhorskej monarchie, demokratickej i socialistickej čs. republiky. K špecifikám českého vysokoškolského športu patrila symbióza telovýchovno-športovej činnosti s vedeckým výskumom telesnej výchovy, akceptovaním moderných telovýchovných sústav a netradičných športov.

Abstract

Historically, a University sports movement is the oldest form of the modern sports movement, which was developed on the base of the student professional organization. The aim of this paper is to briefly analyze the the context of socio-political and specific conditions in relation with 'student state' feature in Czech university sport in terms of Austro-Hungary monarchy, democratic and socialist Czechoslovak Republic. There is a specific feature of the Czech university sport which is a symbiosis of sport-science research activities in physical education, acceptance of modern physical education system and nontraditional sports.

Kľúčové slová: Český vysokoškolský šport, stavovská organizácia, telovýchovné a športové hnutie
Key words: Czech university sport, student professional organization, physical education and sport movement

Úvod

Vysokoškolský šport je historicky najstaršia forma moderného športového hnutia. Od čias jeho formovania novoveký šport a vysoké školy predstavujú tradičné spojenectvo. Moderný šport, do ktorého sa transformovalo dedičstvo hier a zábav z predchádzajúcich období, sa primárne formoval v prostredí anglických stredných a vysokých škôl. V anglickom školskom prostredí sa súběžne kreovala nová športová filozofia, chápanie športu ako významného prostriedku prípravy gentlemana na nový životný štýl, spájaný s princípmi fair play (Grexá 2007). Športová činnosť študentov sa od počiatku spájala s výchovou a formovaním osobnosti, zmyslom pre česťnosť, rovnosť šancí, spravodlivosť, samostatnosť, vytrvalosť, cieľavedomosť (Kössl; Štumbauer; Waic 2006). Tvorili sa nové pravidlá, vznikala adekvátna terminológia, stavali sa organizačné základy športu. Základnou organizačnou jednotkou športu sa stal a stále je športový klub, ten má tiež korene na pôde stredných a vysokých škôl Anglicka (Rugby, Cambridge, Eton, Harrow, Oxford).

Práve výchovná stránka športu podnietila Pierra de Coubertina k myšlienke obnovenia olympijských hier. Úzko s tým súviselo i vzkriesenie kalokagatického ideálu a tieto isté podnety viedli Františka Smotlachu k založeniu organizovaného vysokoškolského športu. Cieľom jeho snáh bola dobrovoľnosť a pravidelnosť vykonávania telesných aktivít, disciplína, obetavosť a spolupráca, koexistencia rekreačného a výkonnostného športu, skrátka antický kalokagatický ideál v novovekej podobe.

Vysokoškolský šport vznikol a rozvíjal sa ako stavovská študentská organizácia s typickými špecifikami. Cieľom nášho príspevku je stručne analyzovať, do akej miery rešpektovali spoločensko-politické pomery „stavovskosť“ a špecifickosť vysokoškolského športu v podmienkach Rakúsko-Uhorskej monarchie, demokratickej i socialistickej čs. republiky.

Nepovažujeme na tomto mieste za potrebné potvrdzovať správnosť názoru o práve na rešpektovanie osobitností vysokoškolského športu, jeho špecifickosť je neodškriepiteľná. Oprávnený pocit študentskej stavovskej športovej hrdosti má nielen vecné, ale priamo historické zdôvodnenie. K špecifikám české-

ho vysokoškolského športu nesporne patrila symbióza telovýchovno-športovej činnosti s vedeckým výskumom telesnej výchovy. Rovnako ako aj zmysel pre modernu, *Vysokoškolský šport* (VS) držal „prst na tepe doby“, preto bol propagátorom nových telovýchovných sústav a netradičných športov. Výraznejšie ako iné subjekty aplikoval šport ako výchovný prostriedok a nevyhnutnú súčasť kreovania harmonickej osobnosti. Zároveň to bola inštitúcia nielen školská, teda s úradnou správou, ale aj vyslovene študentská s vlastnou samosprávou. Svojráznosť vysokoškolského športového prostredia v kocke ilustruje životný štýl v medzivojnovnej Strakovej akadémii. Tu bol koncentrovaný typický študentský naturel – mladosť, elán, štúdium a telesný pohyb. Ale aj kamarátstvo, tolerancia, zmysel pre humor a pre fair play. Nevyvyšovanie sa jeden nad druhého vo vnútri oddielov bolo zárukou, že navonok sa vysokoškolský šport nevyvyšoval nad iné telovýchovné a športové spolky. Preto nemožno hovoriť o akejsi intelektuálnej povýšeneckej pýche, ale o prirodzenej hrdosti na svoju špecifickú organizáciu a na lojalitu k nej aj po opustení vysokoškolského prostredia.

Stručná charakteristika spoločenských a politických pomerov v rokoch 1910–1989

Stavovské postavenie inteligencie vrátane vysokoškolského študentstva Rakúsko-Uhorská monarchia rešpektovala, preto jej úrady nekládli prekážky ani organizovaniu študentského športového hnutia. Z toho dôvodu sa pozitívny vzťah *Františka Smotlachu* k športu mohol v roku 1910 pretaviť do založenia prvého univerzitného športového spolku pod dlhým názvom *Vysokoškolský spolek pro tělocvik a sport, hry a skauting*. Tak sa Česko stalo po Anglicku, Francúzsku a Poľsku štvrtou krajinou, kde sa inštitucionálne udomácnil vysokoškolský šport.

Na rešpektovaní stavovského charakteru vysokoškolského športu sa nič nezmenilo ani v období medzivojnovného Československa. Naopak, stretol sa s oficiálnou podporou, pravdaže v intenciách, aké zaujímal buržoázny štát k športu vôbec. Okrem lektorátu na Univerzite Karlovej bol po vzniku ČSR schválený aj jeho lektorát na Českom vysokom učení technickom (ČVUT) a na obidvoch vysokých školách boli zriadené ústavy telesnej výchovy. Pod Smotlachovým vedením vzniklo tiež *Ústředí vysokoškolského sportu Praha*. Po získaní dotácií a subvencií získal vysokoškolský šport priestory Strakovej akadémie s telocvičňou a bazénom. Ďalšími vysokoškolskými centrami sa stali Brno a Bratislava. K 30. výročiu vysokoškolský šport dostal do trvalého užívania budovu Marathon v Černé ulici s tromi telocvičňami, halou a priestormi pre inventár a administratívne miestnosti.

Zásadne iný postoj zaujal k vysokoškolskému športu komunistický režim od r. 1948. Odvíjal sa od negatívneho prístupu k inteligencii (hlavne v rokoch 1948–1955 možno doslovne hovoriť o jej tvrdej perzekúcii). Oficiálne preferovanie robotníckej triedy ako hlavnej sily spoločnosti viedlo k nazeraniu na inteligenciu ako na nespoľahlivú povýšeneckú triedu, ktorá v ére „robotníckych riaditeľov“ nemôže byť oporou režimu. Pre komunistické vedenie to bola šanca prezentovať inteligenciu ako príčinu častých porúch spoločensko-ekonomického života. Alibistické tvrdenia, že za častým neplnením úloh a plánov stojí „triedny nepriateľ“ v podobe príslušníka inteligencie, padali na úrodnú pôdu.

Komunistický triedny prístup sa prejavil v prenasledovaní štátnych zamestnancov, tvorivej inteligencie, pedagogických pracovníkov nevynímajúc. Mnoho vysokoškolských profesorov a učiteľov bolo prepustených už v roku 1948. Zaviedlo sa štátne vedenie vysokých škôl, čím bola zlikvidovaná ich autonómia, bola zrušená definitíva profesorov. Počet profesorov a docentov sa v rokoch 1948 až 1954 znížil z 1330 na 887, celkovo bolo v tomto období priamo prepustených 5 % učiteľov. Bežnou formou perzekúcie boli aj neustále presuny z jedného miesta na druhé. Pre postavenie učiteľa bol charakteristický politický tlak, kontrola a neúcta k jeho práci. Ich predchádzajúce poslanie kultúrnych činiteľov bolo zdegradované na funkciu obyčajného vykonávateľa smerníc a nariadení, na agitátora pri kolektivizácii a ateistickej výchove (Kaplan 1993).

V týchto intenciách sa zmenilo aj postavenie vysokoškolských študentov. Študentské prostredie ako svojrázny sociálny organizmus predstavuje v celom svete tradičný zdroj nonkonformizmu. Nová moc si bola dobre vedomá, že študenti patrili k tradičným kritikom komunistického režimu. Boli to práve oni, ktorí ako jediní vystúpili v dňoch 23.–25. februára 1948 v Prahe proti komunistickej strane a jej úsiliu získať v štáte monopolné postavenie. To bol prvý podnet k postihom veľkej časti študentstva. Podobne

pochodili ich kolegovia aj po krátkom období uvoľnenia v roku 1956 (Kaplan 1993). Prostredie vysokých škôl bolo permanentne podozrievaným a nedôveryhodným teritórium, čo aj študentské hnutie výraznejšie potvrdilo v šesťdesiatych rokoch. Práve rok 1968 je zapísaný do dejín Európy ako rok študentských búrok. Aj v Československu zohralo študentstvo významnú úlohu v priebehu tzv. Pražskej jari a v období, ktoré jej predchádzalo. Bolo dôležitou súčasťou pohybu značnej časti spoločnosti, volajúcej po liberalizácii komunistického režimu. Vysokoškolská mládež si dokázala presadiť aspoň náznaky autonómnosti, aby bola vytvorená samostatná komisia *Vysokoškolskej rady*, pomocného orgánu vtedajšieho ÚV Československého svazu mládeže (ČSM). Treba podotknúť, že na zasadaní ÚV KSČ (8.–9. 2. 1967) bolo rozhodnuté o priamom straníckom riadení ČSM, čo bolo zabezpečené následným zriadením oddelenia pre mládež a šport v aparáte ÚV.

Dočasná slobodná atmosféra roku 1968 umožnila všestranný rozvoj vysokoškolského života. Na jednotlivých fakultách prebiehali rehabilitácie, k pedagogickej praxi sa vracali predtým nežiadúce osobnosti. Študenti sa zapájali do diskusií o pripravovanom novom vysokoškolskom zákone.

Vývoj a postavenie českého vysokoškolského športu po roku 1948

Politický vývoj po r. 1948 výrazne ovplyvnil postavenie a ďalší vývoj vysokoškolského športu. Etapu socialistickej telovýchovy charakterizuje jednotná organizácia s centrálnym riadením. Vysokoškolský šport bol pozbavený svojej samostatnosti a špecifickosti. Po februári 1948 VS Praha i Brno počas roku 1949 zanikli. V Brne sa snažili vysokoškoláci zachovať svoju činnosť a pokračovať pod hlavičkou Včely Brno, ale ich snaha bola márna. Vysokoškolskému športu odňali jeho špecifikum, stratil svoju autonómnosť a bol vmanévrovaný do jednotnej organizácie. Najprv bol v období štátneho riadenia telovýchovy a športu (1953–1956) včlenený do *Dobrovoľných športovních organizácií* (DSO) pod rezort školstva ako *Slavia*. Po vzniku Československého svazu telesnej výchovy (ČSTV) v r. 1957 sa stal jeho súčasťou bez možnosti samostatne sa rozvíjať a demokraticky riadiť svoju činnosť (100 let... 2010). Orgány KSČ sa od počiatku usilovali pevne vkormidlovať vysokoškolský šport takpovediac „pod obojím“, jednak do jednotnej telovýchovnej organizácie a zároveň ho prepojiť s ČSM. Zasadanie ÚV KSČ o práci medzi mládežou konané v dňoch 15.–17. 11. 1961 to deklarovalo jasne: „*Pokud jde o vysoké školy, je na místě k rozvoji dobrovolné tělesné výchovy zachovat vysokoškolskou tělovýchovnou jednotu. Tato jednota spolu s ČSM by však měla prohloubit svou práci, aby stav tělesné výchovy na vysokých školách svou masovostí i úrovni odpovídal našim potřebám i sportovním tradicím a významu vysokoškolského sportu v naší zemi.*“ (Marek 1978). V podobnom duchu vyznievali tiež rezolúcie zo zjazdov ČSTV. Na II. zjazde (15.–17. 2. 1962) sa zdôraznilo: „*V zájmu dalšího rozvoje vysokoškolského sportu sjednotíme v dohodě s ministerstvem školství a kultury nepovinnou fakultativní a dobrovolnou tělesnou výchovu v tělovýchovných jednotách Slávia vysoké školy.*“ (Tamtiež). V rezolúcii III. Zjazdu (13.–15. 4. 1967) čítame, že „*v naší socialistické společnosti není místa ani důvodu pro štěpení tělovýchovných řad. Naše společnost pracujících je jednotná a vytvořila si jednotnou tělovýchovnou organizaci*“ a že „*... vystupuje do popředí nutnost prohlubování ideové, obsahové a organizační jednoty ČSTV.*“ (Tamtiež).

Akokoľvek snaha po decentralizácii bola chápaná ako rozbíjanie jednoty hnutia, ktorá bola interpretovaná ako úžasná vymoženosť socializmu. Akokoľvek pokusy o minimum samostatnosti sa chápali ako protisocialistický postoj. V skutočnosti však vysokoškolskému športu o žiadne vyčlenenie z ČSTV nešlo (100 let... 2010).

Špecifika vysokoškolského športu sa ťažko presadzovala nielen z politických dôvodov, ale aj z odborných príčin. Vedúci pracovníci telovýchovnej organizácie videli vo vysokoškolákoch zložku, ktorá nebola ochotná poslušne plniť ich často neodborné rozhodnutia. Preto skúsený činovník vysokoškolského športu *Jaroslav Šilhavý* (1920 – 2006) zaslal na *Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport* (SV TVŠ), ktorý riadil telovýchovné hnutie v r. 1953–1956, kritický list, v ktorom poukázal na nedostatky riadenia v oblasti vysokoškolského športu a predložil aj návrhy k náprave (100 let... 2010).

Iba dôslednou a usilovnou snahou pracovníkov vysokoškolských telovýchovných jednot (VŠTJ) sa postupne darilo presadzovať vysokoškolský šport v hierarchii ČSTV. Najprv bola menovaná komisia vysokoškolského športu, neskôr *Rada vysokoškolského sportu*. Po uvoľnení politickej situácie v roku 1967 mo-

hol vzniknúť prvý volený orgán vysokoškolského športu *Výbor vysokoškolského sportu ÚV ČSTV* (od r. 1970 *Svaz vysokoškolského sportu ÚV ČSTV*).

Aj v prípade vysokoškolského športu sa však potvrdilo, že totalitná moc, ktorá vidí v telesnej výchove a športe jednu z ciest pre disciplinované podriadenie širokých vrstiev obyvateľstva totalitnej ideológii, nešetří materiálnou podporou v zmysle známej taktiky „cukru a biča“. Je všeobecne známe, že šport sa stal významným fenoménom studenej vojny a platila stranícka idea, že športové úspechy dokazujú prednosti komunizmu. Z materiálneho a finančného hľadiska preto evidujeme vo vývoji vysokoškolského športu aj pozitívne znaky. V r. 1952 po ustanovení katedrií telesnej výchovy na vysokých školách sa materiálne podmienky zlepšili a začali vznikať nové vysokoškolské TJ (Plzeň, Ostrava, Olomouc, Liberec, Pardubice). Po vzniku ČSTV sa začala uplatňovať zásada, že v jednom vysokoškolskom meste bude jedna vysokoškolská TJ. Táto zásada rozhodne viacej vyhovovala krédu „rozdeľuj a panuj“ než vysokoškolskému športu, stala sa totiž brzdou prepojenia medzi VŠ a TJ (100 let... 2010). Na druhej strane skutočnosť, že na úrovni každej katedry telesnej výchovy (KTV) bola vytvorená príslušná vysokoškolská TJ, sa vytvorili podmienky pre využitie materiálneho, finančného a personálneho vybavenia katedrií pre rozvoj záujmovej športovej činnosti študentov vysokých škôl. Bezplatné zapožičiavanie telovýchovných priestorov vysokých škôl pre študentov v súťažiach výrazne prispelo k rozvoju výkonnostného športu na vysokých školách.

Obavy a nedôvera vedúcich pracovníkov telovýchovy vo vysokoškolský šport sa potvrdili po vstupe piatich vojsk Varšavskej zmluvy, kedy konferencia VS v októbri 1968 v Prahe jednoznačne odsúdila okupáciu ČSSR a športovci TJ VŠ, hlavne TJ VŠ Praha, odmietli nastúpiť k stretnutiam so športovcami ZSSR. Tento postoj priniesol pre ďalší rozvoj vysokoškolského športu rad problémov s vedením ČSTV a viacerí pracovníci na čele s *Janom Bémom* museli svoje funkcie vo VS opustiť (100 let... 41).

Dňa 4. 12. 1968 na konferencii zástupcov vysokoškolských jednôt Čiech a Moravy vznikla *Česká rada vysokoškolského sportu*, organizácia, po ktorej sa volalo desaťročia. Pri jej založení sa analyzovali príčiny, ktoré bránili obnoveniu tradícií vysokoškolského športu. *Jaroslav Bogdál*ek z Techniky Brno poukázal na dlhodobé snaženia o autonómiu: „*Není pravda, že snaha po reorganizaci vysokoškolského sportu přišla až po Lednu. Ta se táhne už dlouhá léta. Zatím marně. Spor mezi vysokoškolskými tělovýchovnými pracovníky a sportovními sekcemi se datuje od nepaměti. Zdá se, že ústřednímu tělovýchovnému orgánu přišlo vhod zpomalení vývoje dalších událostí* (t. j. po vstupe vojsk – pozn. autora). Predseda Rady vysokoškolského sportu pri ÚV ČSTV Augustin Čáp: „*Vysokoškolský sport nesmí ztratit svůj vysokoškolský charakter. Je politováníhodné, že při přípravě materiálů k projednání na II. celostátní konferenci ČSTV nebyly brány v úvahu řádně podané příspěvky zabývající se situací ve vysokoškolském sportu. Tělovýchova v armádě projednávána bude, ale vysokoškoláci musí čekat až do jara...*“ *Jaroslav Šilhavý* (Slavia Chemie Praha): „*ČSTV působil v minulosti ve vztahu k vysokoškolským tělovýchovným organizacím spíš jako orgán represivní. Bohužel až příliš často potlačoval rozvoj tělesné výchovy na vysokých školách přesně v intencích potlačování vysokoškolského hnutí vůbec. Dnes by měla být situace jiná. Především pokud se týká nových vedoucích představitelů tělovýchovy. A ještě jedna věc: vysokoškoláky by neměli reprezentovat ne-vysokoškoláci. Nemělo by znovu docházet k tomu, že pro nás budou získávat tituly akademických mistrů světa lidé, kteří v životě na vysokých školách nestudovali. V některých zemích se to dělalo běžně a my si z nich brali vzor...*“ (Mladá fronta, 5. 12. 1968).

Konferencia okrem iného prijala návrh na jednotný postup pri ďalšom rozvoji povinnej telesnej výchovy na vysokých školách v rámci ministerstva školstva. Za predsedu Českej rady vysokoškolského športu bol zvolený docent *Jan Bém*, ktorý povedal: „*Představitelé naší tělovýchovy si dosud nenašli dost času, aby tak velký problém, jakým nesporně vysokoškolský sport je, vyřešili. Měli nás většinou za nežádoucí frakci. Nechceme se rozhodně od ČSTV rhat, ale chceme, aby situace, která de facto existuje, byla nějakým způsobem normalizována...*“ (Tamtiež).

Nádej, že v riešení nahromadených problémov vo vysokoškolskom športe bude pokračovať II. celoštátna konferencia ČSTV, sa ukázala márna. Konferencia sa konala 9. 12. 1968. J. Bém na nej okrem iného predniesol závery Českej rady VS, ktorá sa prihlásila k 10 požiadavkám štrajkujúcich študentov a prihlásila sa k obmedzeniu športových stykov s krajinami, ktoré sa podieľali na okupácii ČSSR (100 let... 2010).

Konferencia však požiadavky vysokoškolského športu neriešila a prakticky sa obmedzila na reorganizáciu štruktúry telovýchovného hnutia v kontexte s prijatým zákonom o čs. federácii, so založením republikových orgánov v Českej socialistickej republike a v Slovenskej socialistickej republike.

Nástup tvrdej normalizácie pochopiteľne telovýchovu neobišiel. V r. 1973 vyšlo smutne známe *Poučení z hodnocení vývoje tělovýchovné organizace v uplynulém období schválené XII. Plenárním zasedáním ÚV ČSTV dne 25. 9. 1971 a potvrzené IV. sjezdem ČSTV dne 17. 11. 1973*. Protisocialistické pravicové tendencie podľa Poučenia spočívali predovšetkým v piatich smeroch. V snahách obnoviť zakázané telovýchovné organizácie (Čs. obec sokolská, Svaz dělnických tělocvičných jednot, Orel), v úsilí federalizovať športové zväzy a posilniť ich právomoci, osamostatniť turistiku, v medzinárodných športových stykoch presadzovať antisovietske a antisocialistické postoje a v neposlednom rade aj vo vysokoškolskom športe: „*Skupina funkcionářů vysokoškolského sportu usilovala o přímé ideové, obsahové a organizační vedení tělovýchovných jednot na vysokých školách. Ještě v prosinci 1968 se stavěli na podporu reakčního vedení Svazu vysokoškolských studentů a proti listopadové rezoluci ÚV KSČ (doc. Bém).*“ (Marek 1978).

Závěr

Do r. 1989 sa vysokoškolský masový aj výkonnostný šport rozvíjal v intenciách socialistickej ideovo zmanipulovanej a organizačne zjednotenej telovýchovy. Novú etapu vo vývoji vysokoškolského športu odštartoval november 1989, pri ktorom opäť stáli študenti a časť vysokoškolských učiteľov. Vysokoškolský šport v súčasnosti chce nadväzovať na tradície Smotlachom presadzovanej kalokagatie a zároveň sa vymedzuje ako samostatný celok v rámci spolkovej telovýchovy v tesnom spojení so svojim rezortom – s Ministerstvom školstva, mládeže a telovýchovy. Naďalej sa chce starať o pestré telovýchovné a športové využitie celej akademickej obce.

Zaiste by bolo chybou podliehať bezbrehému optimizmu, nová doba prináša nielen nové úlohy, ale aj nové problémy. Zanikla napríklad povinnosť telesnej výchovy na vysokých školách, svoje istoty a nepochybne aj materiálnu podporu strácajú KTV atď. Vysokoškolský šport musí bojovať v nových podmienkach o svoje „miesto na slnku“ novými prostriedkami. Avšak hľadanie nových východísk a metód práce nie je predmetom tohto príspevku, nanajvýš jedným z podnetov pre kompetentných činníkov manažovania vysokoškolského športu v Českej republike.

Literatura

- GREXA, J.: *Přehled světových dějin sportu*. Brno : Masarykova univerzita, 2007. ISBN 978-80-210-4505-7.
- KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*. Praha : Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0145-8.
- KOL.: *100 let českého vysokoškolského sportu*. Praha : Olympia, 2010. ISBN 987-80-7376-248-3.
- KOL.: *Encyklopedie tělesné kultury*, II. Praha : Olympia, 1988. ISBN neuvedené.
- KÖSSL, J., ŠTUMBAUER, J., WAIC, M.: *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Praha : 2006. Univerzita Karlova, 2006. ISBN 80-246-0802-2.
- MAREK, J. (ed) : *Za socialistický systém tělesné výchovy. Dokumenty od národní a demokratické revoluce po XV. sjezd KSČ*. Praha : Olympia, 1978. ISBN neuvedené.
- NOVÁ TĚLESNÁ VÝCHOVA. *List pro tělesnou výchovu, tělocvik, sport, hry, skauting a pro vědecké studium těchto oborů*. Roč. VI., 1933.
- SMOTLACHA, F.: *Kniha o vysokoškolském sportu*. Nová tělesná výchova. Praha : 1935. ISBN neuvedené.
- <http://www.caus.cz/caus/historie>